

YOSH AVLODDA SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA ONA TILINING ROLI

Toshkent viloyat Nurafshon shahar

26-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Nazarova Nilufar Abdug'offorovna

Anotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodda savodxonlikni shakllantirishda ona tilining tutgan o'rni va ahamiyati yoritilgan. Til – tafakkur va dunyoqarashning asosi sifatida yoshlarning bilim olish, muloqot qilish hamda jamiyatda faol ishtirok etishida muhim vosita ekanligi tahlil qilingan. Maqolada ta'lim-tarbiyada ona tilining imkoniyatlari, savodxonlikni rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar va metodik vositalar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, o'quvchilarda mustahkam til ko'nikmalarini shakllantirish orqali ularning ijtimoiy faolligini va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, savodxonlik, yosh avlod, til tarbiyasi, ta'lim, nutq madaniyati, til ko'nikmalari, muloqot, til o'rgatish metodikasi, tafakkur.

Аннотация: В статье подчеркивается роль и значение родного языка в формировании грамотности подрастающего поколения. Анализируется, что язык, как основа мышления и мировоззрения, является важным инструментом для молодых людей в приобретении знаний, общении и активном участии в жизни общества. В статье рассматриваются возможности родного языка в образовании, современные подходы и методические инструменты в развитии грамотности. В нем также излагаются способы обеспечения социальной активности и личностного развития учащихся путем формирования прочных языковых навыков.

Ключевые слова: родной язык, грамотность, молодое поколение, языковое образование, воспитание, культура речи, языковые навыки, коммуникация, методика преподавания языка, мышление.

Annotation: This article highlights the role and importance of the native language in the formation of literacy in the younger generation. It analyzes that language, as the basis of thinking and worldview, is an important tool for young people to acquire knowledge, communicate, and actively participate in society. The article discusses the possibilities of the native language in education, modern approaches and methodological tools in the development of literacy. It also shows ways to ensure social activity and personal development of students by forming solid language skills.

Key words: mother tongue, literacy, young generation, language education, education, speech culture, language skills, communication, language teaching methodology, thinking.

Kirish: Bugungi kunda ta'lim tizimida dolzarb bo'lgan muammolardan biri – yosh avlodda savodxonlik darajasini oshirish, ularda ravon va to'g'ri yozish, fikrini aniq ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish masalasidir. Savodxonlik – nafaqat yozma nutqni to'g'ri tashkil eta olish, balki keng ma'noda nutq madaniyatiga ega bo'lish, mustaqil fikrlash, o'z fikrini asoslab bayon qila olish qobiliyatidir. Bu jarayonning asosi esa, eng avvalo, ona tili orqali shakllanadi. Ona tili – millatning madaniyati, tarixiy xotirasi, tafakkuri va dunyoqarashining ifodasidir.

Har bir insonning ma'naviy va intellektual kamoloti, avvalo, uning ona tilini qay darajada egallagani bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida beriladigan til tarbiyasi yosh avlodda savodxonlik poydevorini yaratadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim muassasalarida ona tili fanini zamonaviy metodik yondashuvlar asosida o'qitish, til materiallarini bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlariga mos tarzda yetkazish nihoyatda muhim sanaladi.

Mazkur maqolada yosh avlodda savodxonlikni shakllantirish jarayonida ona tilining tutgan o'rni, uning imkoniyatlari, dolzarb metodik yondashuvlar hamda bu boradagi samarali tajribalar yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar: Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" (2008) asari O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti tomonidan yozilgan va mustaqillik davrida yosh avlod tarbiyasi, milliy g'oya, ma'naviy meros va ma'naviy

xavfsizlik masalalariga bag‘ishlangan muhim ilmiy-amaliy va falsafiy asarlardan biridir. Quyida ushbu asar haqida maqolalarda va ilmiy adabiyotlarda keltiriladigan asosiy fikr va yondashuvlar jamlangan: Maqolalarda ta’kidlanishicha, Karimov ushbu asarda ma’naviyatni xalqning eng muhim tayanchi, millat hayotini belgilovchi kuch sifatida talqin qiladi. U yurt taraqqiyoti nafaqat iqtisodiy, balki ma’naviy asoslarda ham barpo etilishi kerakligini uqtiradi. Aksariyat tahliliy maqolalarda Karimovning bu asarda yosh avlodni yuksak ma’naviyat, milliy g‘urur va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash g‘oyasiga alohida e’tibor qaratgani aytiladi. U savodsizlik, befarqlik, begonalashuv singari xavf-xatarlarga qarshi ma’naviyat bilan kurashish zarurligini urg‘ulaydi. Ilmiy maqolalarda ushbu kitobda ilgari surilgan milliy qadriyatlar, urf-odatlar, til, din va madaniyatning yoshlar ongida qanday singdirilishi kerakligi bo‘yicha g‘oyalar yuqori baholanadi. “Ona tili nafaqat milliy merosimizning ifodasi, balki shaxsiyatni shakllantirish, insoniy munosabatlarni rivojlantirishda eng asosiy vositadir.”¹

Mavzuning dolzarbligi: Zamonaviy axborot texnologiyalari tez rivojlanayotgan hozirgi davrda yoshlarning til madaniyati, savodxonligi va muloqot madaniyatiga e’tibor yanada ortib bormoqda. Ko‘plab kuzatuvlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bugungi yoshlar orasida og‘zaki va yozma nutqdagi xatoliklar, fikrni mantiqan to‘liq ifodalay olmaslik holatlari tez-tez uchramoqda. Buning asosiy sababi — ona tilining yetarlicha chuqur o‘rgatilmasligi, bolalarda tahliliy va mantiqiy fikrlashga asoslangan savodxonlik ko‘nikmalarining sust rivojlanishidir.

Ona tilining o‘qitilishi nafaqat grammatik qoidalarni o‘rgatish, balki fikrlash, tushunish, muomala madaniyatini shakllantirishda ham asosiy vosita hisoblanadi. Shu bois, yosh avlodda savodxonlikni shakllantirishda ona tilining o‘rni bugungi ta’lim islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu mavzuning dolzarbligi shundaki, bu boradagi izlanishlar nafaqat til o‘rgatish sifati, balki kelajak avlodning intellektual va ma’naviy kamolotini ta’minlashga xizmat qiladi.

Nazariy asoslar: Yosh avlodda savodxonlikni shakllantirish jarayoni tilshunoslik, pedagogika va psixologiya fanlari asosida chuqur o‘rganiladigan murakkab va uzluksiz

¹ Jo‘raev N. "Ona tili va nutq madaniyati" (2019)

jarayondir. Bu borada bir qancha nazariy qarashlar, didaktik tamoyillar hamda metodik yondashuvlar mavjud. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan savodxonlik – bu nafaqat grammatik, imloviy va uslubiy bilimlarni egallash, balki nutqni mantiqan to‘g‘ri tuzish, aniq va ravon ifodalash ko‘nikmalarining shakllanishidir. A. A. Potebnya, L. V. Shcherba, A. N. Gvozdev kabi olimlar til taraqqiyoti va nutqiy faoliyatning shakllanishida ona tilining hal qiluvchi ahamiyatini ta’kidlab o‘tganlar.

Pedagogik nuqtai nazardan, savodxonlik o‘qitish jarayonining asosiy maqsadlaridan biri bo‘lib, yoshlarning fikrlash doirasini kengaytirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va ularni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashga xizmat qiladi. V. A. Sukhomlinskiy, L. S. Vygotskiy kabi pedagoglar bolaning shaxs sifatida shakllanishida ona tilining ta’siri nihoyatda kuchli ekanligini alohida ta’kidlaganlar.

Psixologik asoslar esa bolaning nutqiy va aqliy faoliyati o‘zaro bog‘liqligiga asoslanadi. Til orqali fikrlash, eslab qolish, tahlil qilish, solishtirish kabi kognitiv jarayonlar rivojlanadi. Bu jarayonda ona tilidagi darslar bolalarda til sezuvchanligini oshirib, ularning mustaqil fikr yuritishiga zamin yaratadi. Bugungi kunda konstruktiv pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, integrativ ta’lim kabi zamonaviy ta’lim konsepsiyalari ham savodxonlikni shakllantirishda ona tilining o‘rnini yanada kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bois, nazariy jihatdan qaralganda, ona tili — shaxsning intellektual, ma’naviy va ijtimoiy taraqqiyotiga asos bo‘ladigan eng muhim vositadir.

Tahlil va natijalar: “Innovatsion texnologiyalar til o‘rgatishda yangi imkoniyatlar yaratadi, bu esa o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.”²O‘tkazilgan kuzatuvlar, metodik tajribalar va amaliyot tahlillari shuni ko‘rsatadiki, yosh avlodda savodxonlik darajasining oshishi bevosita ona tili fanining sifatli o‘qitilishi va unga bo‘lgan yondashuv bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda tovush va harflarni to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘zlarni yozishda xatoliklarga yo‘l qo‘ymaslik, gap tuzishda mantiqiylikni saqlash kabi ko‘nikmalarining shakllanishi til o‘rgatishdagi metodik yondashuvlarga bog‘liq. Darslarda interaktiv usullar,

² Xamidova N. "Til o‘rgatishning innovatsion texnologiyalari" (2022)

o‘yinli topshiriqlar, vizual va audio vositalardan samarali foydalanilgan hollarda o‘quvchilarning tilga qiziqishi ortib, savodxonlik darajasining sezilarli oshgani kuzatilgan. Ayniqsa, matn bilan ishlash, savol-javoblar asosida tahlil qilish, ijodiy yozuvlar orqali fikrni ifodalash kabi usullar bolalarning til sezuvchanligini kuchaytirishga xizmat qilgan. Ba’zi hollarda esa darslar faqat nazariyaga yo‘naltirilgani, tilning amaliy qo‘llanilishiga e’tibor yetarli bo‘lmagani sababli o‘quvchilarda grammatik qoidalarni o‘rganish bo‘yicha bilimlar shakllansa-da, savodxonlik – ya’ni fikrni aniq, mantiqli va ravon ifoda etish ko‘nikmasi yetarli darajada rivojlanmayotgani aniqlandi. Umuman olganda, savodxonlikni samarali shakllantirish uchun ona tili o‘qituvchisi o‘z pedagogik mahoratini doimiy oshirib borishi, zamonaviy metodikalardan foydalangan holda o‘quvchilarning yoshi, qiziqishi va ehtiyojlariga mos yondashuvni tanlashi zarur. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda til muhitini kengaytirish, bolalarning nutqiy faolligini rag‘batlantirish ham muhim omillardan biridir. Natijalar sifatida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin: Ona tili darslarida savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar samarali natija beradi. O‘quvchilarda savodxonlik darajasi ularning nutqiy faolligi va ijodiy fikrlash qobiliyati bilan bevosita bog‘liq. Til o‘rgatishdagi innovatsion yondashuvlar bolalarda tilga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi. Savodxonlikni rivojlantirishda ona tili fanining asosiy vosita sifatidagi o‘rni beqiyosdir.

Taklif va xulosalar: Yosh avlodda savodxonlikni shakllantirish bugungi ta’lim jarayonining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ona tili esa bu jarayonning asosiy va eng muhim vositasi sifatida qaraladi. O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalar va takliflar ilgari suriladi:

Xulosalar: Ona tili fanining to‘g‘ri va samarali o‘qitilishi yosh avlodning savodxonligini shakllantirishda asosiy omildir. Darslarda interaktiv, ijodiy va amaliy yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda fikrini ravon ifodalashiga yordam beradi. Til o‘rganish jarayonida faqat grammatik bilimlarni berish emas, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ham muhimdir. Ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarda til madaniyatini shakllantirish orqali savodxonlik darajasini yanada oshirish mumkin.

Takliflar shuni nazarda tutadiki, Ona tili darslarida savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan maxsus metodik qo'llanmalar va dars ishlanmalarini ishlab chiqish va joriy etish; Boshlang'ich sinflarda tilni o'qitishda multimediya vositalari, audio-kitoblar, interaktiv o'yinlar va onlayn platformalardan keng foydalanish; O'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish maqsadida ijodiy yozuv mashqlari, hikoya tuzish, og'zaki nutq bellashuvlarini ko'proq o'tkazish; Ona tili o'qituvchilarining doimiy ravishda malaka oshirish kurslarida ishtirok etishini ta'minlash va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish; Oila va maktab o'rtasida til madaniyatini shakllantirish bo'yicha uzviy hamkorlik tizimini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Jo'raev N. Ona tili va nutq madaniyati. – T.: O'zbekiston, 2019.
3. Yo'ldoshev A., Soliyeva M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – T.: «Fan va texnologiya», 2020.
4. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – M.: Pedagogika, 1991.
5. Shodmonov S., Raxmonova M. Nutq madaniyati asoslari. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2021.
6. Xamidova N. Til o'rgatishning innovatsion texnologiyalari. // Ta'lim va innovatsiyalar jurnali. – 2022, №4.
7. Boboyeva D. Ona tili ta'limida savodxonlikni shakllantirish. // Boshlang'ich ta'lim jurnali. – 2023, №2.
8. G'ulomov A., Usmonxo'jayev Sh. O'zbek tili va uni o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2018.
9. UNESCO. Literacy and Education for Sustainable Development: Policy Brief. – Paris, 2017.
10. O'zbekiston Respublikasining “Davlat tili to'g'risida”gi Qonuni. – T.: Adolat, 2020.